

7

Mellan de två raderna bostadshus i **KVARTERET MYNTET** och **MASUGNEN** låg uthuslängorna som hörde till lägenheterna. Av dessa finns fortfarande två kvar men de höga höskullarna är borta och byggnaderna utgör idag förråd. Här hade man ladugårdar, svinstior och bodar, större delen av bruksarbetarna hade fortfarande på 1870-talet egna kor och grisar. 1940 bestämdes att ingen djurhållning fick drivas i Byn.

8

HAMNGATAN i Avesta? Jo faktiskt. 1876-89 trafikerades sträckan Avesta-Husby av ångbåt för såväl fraktgodis som passagerartrafik. 1881 öppnades Södra Dalarnes Järnväg (Krylbo-Borlänge) och detta tillsammans med den ökande timmerflottningen på älven gjorde att båttrafiken lades ner.

Minnet av resorna längs älven levde dock kvar och 1905-14 trafikerades älven åter. Den utbyggda bil- och busstrafiken konkurrerade därefter ut båttrafiken.

9

DALÄLVEN är den sjätte i storleksordningen av Sveriges älvar. Avestaforsen är numera tämjad av kraftverksbyggen och ”Avestaforsens brus” hörs numera endast i spelmannen Calle Jularbos tappning.

10

På udden mot älven står en byst av **GENERALKONSUL AXEL AX:SON JOHNSON**, rest på hans 70-årsdag 1946. Bysten är utförd av Oskar Johannesson som bl a även skulpterat Gustav V, påven Pius XI och Mussolini. Generalkonsuln införde tillverkningen av rostfritt stål vid Avesta Jernverk 1924.

11

EN HUSLÄNGA MED SÄREGEN EXTERIÖR bestående av tre sammanställda hus med enskilda ingångar. Det mellersta av dessa är av klar 1600-talskaraktär med överkragad hel övervåning. Sidostugorna har 1 1/2 våning.

Arbetarledaren, journalisten och sedermera landshövdingen i Västmanlands län, Ragnar Casparsson, föddes här. I kvarteren Plåten och Bessemer har nu byggts nya hus, väl anpassade till den äldre bebyggelsen.

12

Den gamla **GÄSTGIVAREGÅRDEN** med tillhörande uthusbyggnader. Byggnaden är uppförd 1796. Övervåningen är troligen påbyggd senare.

13

PÅ HOLMEN firar Avestaborna valborgsmässa och midsommar. Förr hölls här basarer, marknader, och en dansbana monterades upp varje midsommar. Holmen var ursprungligen låglänt mark och kallades Våtänget. Fyllnadsmateriel från bruket förvandlade det sumpiga Våtänget till den vackra Holmen.

14

”**SVERIGES VACKRAST BELÄGNA TENNISBANOR**”. Med de orden beskrev fackorganet Tennistidningen banorna på Holmen.

15

SÖDRA KANALEN utgör Salomonsåns ursprungliga fåra som uppgrävdes och fördjupades, men också förenades med älven, för att ge vattenkraft till det nyanlagda kopparverkets blåstrar och hamrar. Denna stod klar 1638.

16

SLAGGSTENSBYGGNAD, som under början av 1900-talet, användes som arrestlokal. De inburade var tvungna att själva hugga sin ved och elda.

OMGIVNINGEN

17

AVESTA KYRKA. I september 1651 kallades den tyske murmästaren Jörgen Fischer att leda kyrkbygget. Vem som var arkitekt är inte känt men upphovsmannen torde finnas i kretsen kring Tyska kyrkan i Stockholm. Man har gissat på Jörgen Fischer eller hans lärare Hans Förster. De åtta kupolformade valven slogs sommaren 1654, året finns i ett av valven.

Den högtidliga invigningen ägde rum adventssöndagen 1655. Vid branden 1803 förstördes yttertakets torn, liksom den fristående klockstapeln och klockorna. Det nya taket fick en låg form i tidens stil.

Det nuvarande tornet uppfördes 1851-52. Senaste renoveringen, in och utvändigt, utfördes år 2003.

18

AVESTA HERRGÅRD är uppförd 1820-25. Huset är ritat av bergmästare Clas Wallman. Byggnaden är uppförd på samma plats som en äldre herrgård från 1765 vilken eldhärjades vid branden 1803. Framför herrgården låg stadens torg som vid skiftesföretningen 1870 blev utlagt till privat mark, samtidigt flyttades torghandeln till Kyrkogatan.

19

AVESTA FÖRSAMLINGSGÅRD invigd 1992. De båda äldre husen utefter Kyrkogatan med den nybyggda samlingsalen däremellan utgör aktivitetsdelen. Det mindre huset på Bruksgatan är pastorsexpedition.

20

HYTTAN med de två rostugnspiporna från den tid då järnmalm var utgångsmaterial i produktionen. Byggår 1874. Idag sjuder Verket på nytt av liv. Rostugnshallen har blivit en säregen och spännande utställningshall. Masugns- och martindelen ett inlevelsemuseum. Med hjälp av ny teknik och konstnärliga gestaltningar görs vår historia gripbar, och dunklet kring masugnarna har blivit en kunskapsrik och spännande miljö. Varje år anordnas här den internationella konstutställningen Avesta Art där konstnärer från hela världen ställer ut i den suggestiva miljön.

21

INDUSTRIPORTEN till Avesta Jernverks äldre del de sk norra verken med huvudkontor därintill. Idag heter detta område Kopardalen och ägs av kommunen.

22

CARL JULARBOMUSEET ligger inrymt i en vittrappad 1600-talsbyggnad. Huset har i äldre tider använts som bagarstuga, tvättstuga och bostad för änkor. Museet invigdes den 6 juni 1993 på 100-årsdagen av Carl Jularbos födelsedag. Här kan man ta del av Carl Jularbos liv från barndomen till hans karriär som dragspelskung. Här finns också en unik samling antika dragspel.

23

AVESTA MYNTMUSEUM. Initiativtagaren till samlingarna var Generalkonsul Axel Ax:son Johnson som köpte huvuddelen åren 1916-1920.

År 1644 anlades av brukets dåvarande ledare, myntmästare Markus Kock, ett myntverk i Avesta för prägling av kopparmynt. Bruket utvecklades, under 1600-talet till ett av Europas förnämsta kopparverk.

Avsikten med museet är i första hand att visa myntverkets produkter, kopparmynten, men också att beskriva sättet att rena koppar och att tillverka kopparmynt.

År 1917 förvärvades museets främsta klenod, 10-dalern världens största mynt, som visas i en särskild monter.

Myntmuseets samlingar är totalt mycket stora och endast det mest intressanta materialet är nu utställt.

Gamla Byn i Avesta

GAMLA BYN I AVESTA är ett brukssamhälle med ursprung från 1630-talet, då ett kopparförädlingsverk, Avesta Kopparbruk, förlades till Avesta.

Samhället hade sin storhetstid under 1600- och 1700-talen och var stad mellan 1641 och 1687.

MYNTMÄSTAREN MARKUS KOCK övertog 1642 driften av kopparbruket och var en man som kom att betyda mycket för Avesta både som bruk och samhälle.

1644 flyttades Sveriges myntverk för kopparmynt till Avesta och från detta år fram till 1831 slogs de flesta av de svenska kopparmynten här. Som en kuriositet kan nämnas att världens största och tyngsta mynt, 10-dalermynnet som väger 19,71 kg, tillverkades 1644-45 i Avesta.

1803 **INTRÄFFADE EN KATASTROF I GAMLA BYN.** Hela kopparverket, kyrkans tak och 102 av de 125 gårdarna brann ner.

Av de 20-tal gårdar och stugor som förskonades står ännu idag ett antal byggnader kvar.

De är koncentrerade till kvarteren Härden och Smedjan. En ensam huslänga om tre hus finns även i kvarteret Bessemer.

DEN STORA BRANDEN fick helt omvälvande betydelse för brukssamhället Avesta. Bruket inlöste marken från de många enskilda ägarna och lät uppföra flerfamiljshus i strikta rader. Från att ha varit ett samhälle med gyttig småhusbebyggelse, som vuxit upp under cirka 150 år, förvandlades nu Byn på kort tid till ett helt nytt, för 1800-talet typiskt brukssamhälle.

DEN NYA BEBYGGELSEN orienterades i Kyrkogatans riktning med breda gårdsplaner mellan boningshus och uthus. Denna åtskilda, storskaliga bebyggelse och brandgatan (den breda Kyrkogatan) skulle för framtiden minska riskerna för flera förödande eldsvådor.

De nya bostäderna fördelades så, att mästare eller andra tjänstemän erhöll två rum och kök i husen efter Kyrkogatan och bruksarbetarna ett rum och kök i byggnaderna vid Badhusgatan.

Denna goda standard överensstämde dock ej med verkligheten, det var mycket vanligt att bruksarbetarna bodde så att en familj samsades i köket och en annan i rummet. Till respektive bostäder hörde ladugårdar och runt husen odlades nyttoväxter.

KOPPARBRUKSEPOKEN tar slut på 1870-talet, men efterträds av en ny era under de följande decennierna, då järnverket etablerades, järnvägen kommer till bygden och en bro byggs över älvforsen år 1891.

AXEL JOHNSON - sedermera Johnsonkoncernens skapare var en av intressanterna vid bildandet av Avesta Jernverks AB år 1883.

1919 blev Avesta stad på nytt och Gamla Byn bara några bostadskvarter med ganska låg status i det växande industrisamhället.

Genom Axel Ax:son Johnsons intresse och engagemang har bruksmiljön räddats från rivningsvågen och mellan 1955-75 genomförde Avesta Jernverk en genomgripande renovering och modernisering av Byns samtliga lägenheter, och de utgör nu eftertraktade bostäder.

VANDRINGSGUIDE

Från parkeringsplatsen är de på kartan rödmarkerade gångstråken lämpliga att gå. Visa hänsyn mot de boende i området och tänk på att vi rör oss i bostadskvarter.

1

Utmed Böösgränds norra sida ligger **BÖÖSGÅRDEN** med uthuslängor. Gården är från 1700-talet och tillhörde ursprungligen myntgravören Norman. Smidesmästaren och direktören Karl Johan Böös (1823-95) har givit gården dess nutida benämning. Observera den egendomliga valvningen vid byggnadens nordöstra hörn.

2

På grändens södra sida ligger fd kronoinspektörens gård, den sk **KRONGÅRDEN**. Gården har en skiftesrik historia. De äldsta delarna är sannolikt från tiden före 1741 då gården såldes till avsändningsskrivaren Jakob Printz. År 1871 köptes gården av Folkare härad och tjänade som gästgivaregård till 1880. Det lilla huset efter gränden var en sk hållstuga där förbönderna tog in vid sina färder till och från Avesta.

3

NORRA KANALEN anlades på 1640-talet av Markus Kock för att ge ett jämnare vattenflöde till kopparverket.

4

DE FREESSES GÅRD har fått sitt namn efter kapten Emanuel de Freese (1792-1865). Denna byggnad kan härstamma från 1600-talet och ger tillsammans med Lundgrens hus en uppfattning om 1600- och 1700-talets Avesta med små täta, kringbyggda gårdstomter och flera små uthusbyggnader. I gårdens bryggshus iordningställdes 1889 Avestas troligen första varmbadhus med dusch för allmänheten.

5

LUNDGREN'S HUS, som det kallas på 1884 års karta, är den mesta ålderdomliga gården med årtal "1656 AVESTA" inristat i en stock i portgången. Porten lär enligt traditionen vara byggd av timmer som vuxit på platsen och vid det fjärde dalaupproret, Stora Daldansen år 1743, inkvarterades tre av upprorsmännen i gården och därvid skar man in orden "3 man" i portens högra dörrpost.

6

Byggnaderna utefter **BADHUSGATAN OCH KYRKOOGATAN** är uppförda under början av 1800-talet efter den stora branden. Den nya bebyggelsen är orienterad i nord-sydlig riktning med breda gårdsplaner mellan boningshus och uthus. Boningshusen vänder alla baksidan mot gatan.